

NEW JUNGIAN
ISRAELI ASSOCIATION

עמותה יונגיאנית
ישראלית חדשה (ע"ר)

דף הבית

המקום, הזמן ומוהר"ן / מיכה אנקורי

הופיע בחוברת "דימוי", אביב תשס"ג: "על הזמן ועל המקום"

עניינה של החוברת הזאת בוודאי אינו בפיזיקה של הזמן והמרחב, ואף על פי כן, מן הטעם שיוסבר להלן, מצאתי טעם לעסוק כאן בשאלה הזו, כלומר, נטלתי מילולית את נושאה של החוברת, והובלתי אותו אל השאלה שהעסיקה מעטים וטובים לאורך מחשבת המדע – שאלת הזמן והמרחב. הפיזיקאי איזידור רבי אמר: "הזמן נתן את אותותיו בכל, חוץ מבסוגיית הזמן".

ניוטון, אשר עליו נאמר שהוא עצמו היה בבחינת חוק טבע, ראה את הזמן והמרחב כבמה שעליה מתקיימת הבריאה. תופעות הטבע מתוארות במשוואותיו של ניוטון כארועים בחלל ובזמן. החלל והזמן עצמם הם נתון של הבריאה. "עליהם איננו יכולים לומר דבר", אמר ניוטון, "באמצעותם מריח אלוהים את העולם".

תורתו של ניוטון האירה באור יקרות את עולמה של הפיזיקה, עד כי אמרו עליו: "ויאמר אלוהים יהי ניוטון ויהי אור". באותו זמן לא ידעו שסוגיית המרחב והזמן יצטרפו לסוגיות המעטות שניוטון השאיר אחריו בלתי פתורות, ושאלו יערערו לבסוף את יסודותיה של תורתו.

אולם כבר בדורו קמו מערערים על תפיסתו של ניוטון את המרחב ואת הזמן. היה זה בר-פלוגתא חריף ואומלל של ניוטון – הוגה הדעות, הפוליטיקאי, המשפטן, הפיזיקאי והמתימטיקן גוטפריד לייבניץ. לייבניץ פיתח תורה פילוסופית שעיקרה תפיסת הריבוי בעולם התופעות. הוא לא היה חסיד של חיפוש אחר החוקים המאחדים. הוא טען שאין טעם לשאוף לרדוקציה של התופעות למקורן האחד, הוא דיבר על העולם כמורכב ממונדות נפרדות. מעתה היה עליו להסביר את התואם בין תחומי הוויה שונים (כמו, למשל, גוף ונפש), ובמסגרת מאמציו אלה הגיע לניסוחים מוזרים ביותר אודות הקשר (שאינו סיבתי) בין תופעות. אחת ממסקנותיו המרחיקות לכת ביותר היתה שהזמן והמרחב אינם נתון הקודם לתופעות הטבע אלא הם עצמם בבחינת תופעות. "אלוהים", כך אמר לייבניץ, "הרואה את העולם כמו שהוא, איננו רואה אותו בחלל ובזמן".

ניוטון מת בשיבה טובה לא לפני שהצליח להוריד את שיבתו של לייבניץ ביגון שאולה. עיקר המחלוקת ביניהם סבבה סביב השאלה מי מביניהם המציא את החשבון הדיפרנציאלי. החשבון הדיפרנציאלי עושה שימוש מתימטי מתוחכם במרחב ובזמן כדי לתאר תנועות גופים. ניוטון טען שהוא אשר המציא את החשבון הדיפרנציאלי ואילו לייבניץ "גנב" מידו את ההמצאה ופירסמה לפניו. ניוטון הצליח לשכנע את החברה המלכותית הבריטית בצדקתו וזו פסקה שאכן לייבניץ גזל את המצאתו של ניוטון. רק לאחר מותו של לייבניץ ב 1710 הוכח ששניהם המציאו את החשבון הדיפרנציאלי באופן בלתי תלוי וממניעים שונים. סיפרו על לייבניץ שהיה מתעררר בלילות אחוז ביעותים, שולף מנדנה חרב שהיתה מוכנה ליד

מיטתו וקוטל את השדים שהתרוצצו בחדרו, ושב לנום את שנתו. כנראה אישיותו המוזרה של לייבניץ גרמה לו להפסיד שוב ושוב בחייו, אם כי במה שנוגע לארחות חיים מטורפות היה ניוטון מתחרה ראוי (את שנותיו האחרונות בילה כנציב המטבעה הבריטית בשליחת זייפני לונדון לגרדום). התהילה שלה זכה ניוטון בחייו לא פסחה על לייבניץ לאחר מותו, ואם לשוב לעניין שבו אנו עוסקים: מקץ מאתיים שנה הוכיח אינשטיין מתוך שיקולים שונים לגמרי מאלה של לייבניץ, שאכן המרחב והזמן הם פן של החומר ואין להם קיום אפרירי. בלא חומר ובלא תנועת חומר אין משמעות לא לזמן ולא למרחב, ולא רק זאת אף זאת: הזמן והמרחב אינם מוחלטים אלא נתונים לשינויים כתוצאה מפעולת הגרביטציה החומרית.

לא ברור האם שאב אינשטיין השראה ועידוד מרעיונותיו של לייבניץ, אולם די ברור שהוא לא קרא בכתבי רבי נחמן מברסלב, והנה, מה מפתיע לקרוא בליקוטי מוהר"ן תורה ס"ד, את הדברים הבאים אודות המרחב והזמן:

[ד] ודע, כי מחלקת היא בחינות בריאת העולם. כי עקר בריאת העולם, על ידי חלל הפנוי כנ"ל, כי בלא זה היה הכל אין סוף, ולא היה מקום לבריאת העולם כנ"ל. ועל כן צמצם האור לצדדין, ונעשה חלל הפנוי, ובתוכו ברא את כל הבריאה, היינו **הימים והמדות**, על ידי הדבור כנ"ל, "בדבר ה' שמים נעשו" וכו'.

אמנם לצירוף המונחים "הימים והמידות" יש נוכחות נרחבת בכתבי רבי נחמן מברסלב, ובדרך כלל אין הם מתארים יישויות פיזיקליות אלא דתיות ומוסריות, אולם כאן אי-אפשר שלא לראות ב"ימים ומדות" את הזמן והמרחב, שלדעת מוהר"ן נוצרו בעת בריאת העולם, ממש בהתאמה מלאה למה שאמר היהודי הנוסף מאה שנים לאחריו. אי אפשר להמנע מן המחשבה שאלו היה אינשטיין מעמיק ב"ליקוטי מוהר"ן" בעת שהתלבט בשאלות תורת היחסות הכללית אולי היה חוסך לעצמו מעט זמן יקר.

ועוד אוסיף, אגב אורחא, שהמשכה של תורה ס"ד עוסק בערכן הגבוה של המחלוקות בין תלמידי החכמים. אילו ידעו ניוטון ולייבניץ על ערכה של המחלוקת על פי מוהר"ן, אולי היו משכילים להפיק מעט נחת רוח מן המחלוקת שביניהם:

וכן הוא בחינת המחלוקות, כי אילו היו כל התלמידי חכמים אחד, לא היה מקום לבריאת העולם. רק על ידי המחלוקת שביניהם, והם נחלקים זה מזה, וכל אחד מושך עצמו לצד אחר, על ידי זה נעשה ביניהם בחינות חלל הפנוי, שהוא בחינות צמצום האור לצדדין, שבו הוא בריאת העולם על ידי הדבור כנ"ל.